

Almasi Miklós

A Huntington-jóslatok – húsz év után

Amikor *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* c. elemzésének első variánsa 1993-ban megjelent a *Foreign Affairs* c. folyóiratban, kapott hideget-meleget, pedig csak válaszolni akart Fukuyama gyermektezésére (*A történelem vége és az utolsó ember*, 1992, magyarul 1994). Ez utóbbin (akkor) a józan közvélemény csak mosolyogni tudott: igaz, nagy hullámokat vert a 89-es eufória, de akkor is: hogy lehet egy középiskolai dolgozat ekkora világszenzáció? (A kritikák többsége mégis „megette” ezt a zöldséget...) Huntington e mítosszal szemben akart érvelni: a világhelyzet más, a hidegháborúnak vége, de lappangó konfliktusok élednek, főleg az ázsiai térség kezd mozgolódni – dolgozatával, mondhatni, „folytatja a történelmet”. A kommentekre könyvben válaszolt (1996, magyarul: 1998) alaposabban, részleteiben viszont jó néhány butasággal körítve. De a lényeg, hogy ebben az új, hidegháború utáni világban 1) civilizációk állnak szemben egymással, és 2) igen valószínű, hogy egyik vagy másik szembenállásból nagyobb konfliktus is támadhat. Csakhogy a könyv gyenge masszívuma lehúzta az egész elméletet, erőltetettnek bizonyult az „összecsapások” tanító bácsis sokszorozása. Huntington hét vagy még több civilizációt sorolt fel, és azt jósolta, hogy ezekből öt vagy hat egymással is hadban fog állni. Ez már első ránézésre gyanússá tette Huntington elméletét. Ráadásul necces tézis volt Japán és a Nyugat halálkomoly konfliktusának víziója. Ugyancsak naiv konstrukciónak tűnt Kína és India szem-

beállítása; a buddhizmus és konfucianizmus mint társadalomszervező világkép jócskán különbözik egymástól, de egyik sem agresszív civilizáció. Már ha egyáltalán lehet a két földrészt ilyen fogalmak alá vonni. (Nem lehet.) És hát a könyv megjelenésekor tömeggyilkosság történt Srebrenicánál (amiről nem tud, bár a koszovói válságot látta, afrikai muszlim rémségek sincsenek a látókörében). Fikázták elegyet. Pedig a „történelem vége” helyett csak a másképp folytatódó történelemről akart értekezni. Így aztán minimum két nagy „*clash*” körülírásában jósnak bizonyult. Csak hát túlírta felfedezést érő tézisét, amelynek romjaiból most – jóval halála (2008) után – megpróbálok kifilézni a drágaköveket.

A könyv magva két civilizáció konfliktuspotenciáljának leírása. Az egyik Kína ázsiai szerepének ezen túl a globális világgazdaságban elfoglalt meghatározó erejének felismerése. A másik: a hatalmas kiterjedésű arab világ konfliktuszónájának diagnózisa. Ez utóbbival, a muszlim világ radikalizálódásának, a fejlett világgal alakuló szembenállásának első megfogalmazásával olyan ütközőteret járt körül, amivel mind a mai napig nem tudunk mit kezdeni. Sokat támadták, de e két „civilizáció” globális viszonyokat újrendező szerepének elemzésében igaza volt.

Kína és Ázsia, valamint az ázsiai térség és a Nyugat megváltozott viszonyának elemzését csak röviden érintem. Ami Kína-elemzésében ma megragadja az embert, az Huntington jövőbe látó képessége – mármint hogy itt világhatalom szü-

letik. Gondoljunk csak bele: a könyv írásának idején Teng Hsziao-ping befolyása – és az általa elindított „reformforradalom” – még alig indult el. Sőt Teng uralmának idejére esett a Tienanmen téri leszámolás és vele a visszarendeződés réme. Igaz, Dél-Kínában már megjelentek a tőkés gazdaságot imitáló „különleges övezetek” – de hol volt Kína ebben az időben (1989–93-at írunk) a későbbi hihetetlen fejlődéstől, illetve a globalizálódásban játszott meghatározó szerepétől? Ha annak idején Kínán belül el is hangzott olyan kijelentés, miszerint „Amerika a mi igazi ellenfelünk”, a fejlett világban erre csak legyintettek, propagandafogásnak vették. És akkor jön Huntington, aki komolyan veszi azt a jelszót, hogy Kína büszke arra, hogy beindította modernizációs motorjait („kinaiak vagyunk, és büszkék vagyunk rá”, 163. o.). Ugyanakkor megindult az a mozgalom is, hogy Kína visszataláljon több ezer éves kulturális hagyományához: a konfucianizmushoz. „Kínában kialakult az a tömeges vágy, hogy az emberek visszatérjenek mindahhoz, ami igazán kínai, és ami ugyanakkor nemritkán patriarchális és tekintélyelvű” (163. o.). Ennek a mozgalomnak „őshonos” magva: a Konfuciuszhoz való visszatérés. Persze a Mennyei Birodalomban, a kilencvenes években a cégtáblán még fenyegető komcsi jelszavak álltak, ezért Konfuciuszt még nem illett említeni, Huntington azonban ráértett erre a kínai életformát, gondolkozást, tehát e *civilizációt meghatározó* „filozófia” és vallás fontosságára. A konfucianizmus szerint Kína mindig is a világ közepe volt, és mivel a globalizáció történelmi fordulata ennek az öntudatnak kedvez, ez a milliárdos nemzet ennek a világgépnek alapján robotol hihetetlen áldozatokkal: „világ-

középnék”, Nr. 1-nek kell lenniük. Ma is ez viszi a prímet a kínai köznapokban és politikában. Ez a filozófiai-civilizatorikus alapállás azonban sajátos alakulat: Kína, a konfucianus elveket követve, *nem agresszív*, területszerző módon akar a „világ központja” lenni: eszköztárát inkább a csendes befolyás-szerzés, gazdasági függések kiépítése a szomszédokkal és mindenekelőtt gyors szorgos munka (GDP robbanásszerű fejlesztése) alkotja. Így lett Kína – már Huntington idejében – Ázsia központi hatalma, sőt Amerika riválisa. E célt Kína csendes nyomással, vagyis a sokféle belső-külső érdek kompromisszumaival éri el. Illetve: a konfucianizmus: az állandó egyeztetés *plusz* a központi, *autoriter irányítás* amalgámja. (A konfucianizmus valláspótlékának *soft powerjével* indul – de mögötte/alatta ott van a *hard power*.) Kína mindig is ezzel játszott – leszámítva a maoizmus örületét –, és Huntington rábukkant e civilizatorikus motorra. Érdekes, huszonkét évvel később, a mai kínai vezetés már nyíltan vállalja iránytűnek a konfucianus tanokat a köznapoktól a politikáig. (Lásd Xi elnök utalását a tradicionális kínai világgép – Konfuciusz – aktualitására. Vö. The Communist Party turns to ancient philosophy for support. Mr Xi became the first party chief to attend a birthday party for Confucius [who turned 2,565]. *The Economist*, 2015. július 15.) Huntington jól látott bele a Mennyei Birodalom titkaiba, illetve megtalálta a jelenig vezető út világnézeti/civilizatorikus kulcsát. A többi elemzését és jóslatát meghaladta a történelem. De a világségért folytatott „civilizatorikus” partiban igaza volt. A „clash” fogalma nemcsak a háborút jelenti, belefér a rivalizálás, és Kína ma Amerika csendes versenypartnere

(hitelezője, gazdasági fenyegetése) lett.

A másik felfedezés: az arab „újjászületés” veszélyeinek leírása. A kiindulópont az ún. „arab ébredés” – valamikor a hatvanas, kora hetvenes években. A gyarmati sorból kilépett arab országok egy darabig élvezték a nyugati életforma újszerűségét meg a szovjet támogatást, de aztán – talán Khomeini hazatérését követően – az élcsapatok rájöttek: van saját tradíciójuk, és ha élni akarnak szabadságukkal, vissza kell térni az iszlám életformavallás-civilizáció modelljéhez. (A könyv ezt „őshonosodási mozgalomnak” nevezi.) Huntington legfontosabb felfedezése, hogy az iszlám *nem egyszerűen vallás* – mint mondjuk a katolicizmus –, hanem életmód (171. o.). Az iszlám az emberek életét, viselkedésmódját, érzelmekeiket, viselkedésmódját, érzelmkezelését, no meg szokásait, öltözködését, vagyis magánéletük egészét formálja. Ebben áll sajátosága. Mondok egy példát. Az iszlám hívő számára elvi vitákban nincs kompromisszum, kölcsönös egyezkedés, ahogy az európai kultúrában természetes üzleti-köznapi gesztus. A partnertől teljes beleegyezést követel, ha ezt nem kapja meg, éktelen dühroham fogja el (a férfi düh vallásos erény, mondják), és következik a másik lerohanása.

Mit akart az első arab újjászületés-mozgalom (amitől ma már messze kerültünk): az oktatás reformját (saját iskolarendszert saját ideálokkal, persze Korán-képzéssel, na ebből cirkusz lett később...), a vallási szimbólumok visszaállítását (mecset és csador), absztinenciát, a férfiuralom visszaállítását (azaz a nők rémes alávetését), hagyományos, iszlámalapú törvénykezés fokozatos beépítését a nyugati mintájú közigazgatásba. De legfőképp: a nyugati típusú individualizmus elvetését, a vallás mint közösségfor-

máló és gondozó szerepének visszaállítását. (Már a kilencvenes években megjelent az iszlám újjászületés egyik fontos – csábító – rendszere: a szociális segítség, egészségügyi ellátórendszer működtetése. (A Hezbollah frakció máig ezzel képes tobozozni.) Huntington így értelmezi az iszlám szerepének újra felbukkanását és a nyugati értékekkel szembeni vonzerejét.

De már azt is látta, hogy ez az ún. „újjászületés” mint egy „permanens forradalom” működik az arab országokban: a kezdeti csendes tradicionalizmust követte a fundamentalizmusok megjelenése – a betű szerinti Korán-értelmezés, valamint a vallási türelmetlenség eluralkodása.

A radikális iszlám végső ideológiai támasza az egyetlen isten és világnak univerzalizmusa: mindenütt ennek kell érvényesülnie. Az „egyetlen igazság”, „egyetlen könyv” és ennek erőszakos terjesztése mély rokonságban áll a monoteizmusokkal – mit mondjak, a nyugati kultúra őskorával. Európa meg a fejlett világ kinőtt belőle – az arab országok innen számítják „őshonosodásukat”. (Spiró *Fogság* c. könyve jut eszembe, ahol a történet azt sugallja, hogy mennyi rémség zuhant a világra az „egyetlen könyves” kultúrákból – a Bibliától a Tóként át Mao kis könyvecskéjéig...) A többit az olaj (az ún. petrodolláreső), a mudzsahed-tömegek, majd a kulturális *felsőbbrendűség* doktrínájának terjesztése (a „dekadens Nyugat” jelszavának sulykolása) intézte el.

De persze az arab óriástérség tömegmozgása ennél bonyolultabb. Huntington azt is látja, hogy az amerikai (nyugati) értékfelfogás univerzalizmusa provokálta és részben támogatta az iszlám újraéledését, sőt egyeduralmát. Látta, hogy Amerika a maga küldetéstudatával, demokráciaexportjával milyen káro-

kat okozott: az a stratégiai hiedelem, hogy a demokráciát mindenütt el fogják fogadni, de addig is fegyverrel kell terjeszteni. Vagyis Huntington szerint a nyugati univerzalizmus erőszakos terjesztése provokálta az iszlám univerzalizmust. Ez a „demokráciaparadoxon”, mondja Huntington: „ha [ezek a társadalmak] átveszik a nyugati, demokratikus intézményeket, ez a Nyugat-ellenes politikai mozgalmakat segíti a hatalom közelébe” (142. o.). Vagyis a „demokráciaexport” vetette el a későbbi rémségek csíráit: a tökéletes intolerancia követelését, az abszolút Nyugat-ellenességet, a harcos iszlám (a terrorizmus) jelszavának terjedését.

Az arab világ átalakulása (tán a hetvenes években) innen startol, majd egyre gyorsuló módon radikalizálódik; sokféle formát ölt a naiv reformtól a terrorizmusig, de a fordulat lényege az *életforma és betű* együttes fundamentalizmusa. Huntington e jelenségegyüttes küszöbéig érkezett 1993-ban, mégis, amit megsejtett (*cum grano salis*), az jóslatnak is felfogható. Nem láthatta, nem írhatta meg 9/11 tragédiáját, és hogy ez a terroristaáramlat miképp nőtt ki az „újjászületési” mozgalomból.

De azt látta, hogy az iszlám civilizáció ideológiai támasza a monoteizmus *ősi* formája, az, ami a monoteizmusok közös gyökere: a meggyőződés, hogy csak miénk az igazság, a „betű” és az „egy könyv” tradíciója, és akik nem ezt vallják, azok ellen harcolni kell, illetve el kell őket pusztítani. Legyenek azok keresztények, buddhisták, drúzok vagy muszlim „tévelygők”. A Nyugat kinőtte monoteizmusának eme barbár formáit az inkvizíciótól a felvilágosodásig, a „vallás magánügy” elvéig. Az arab világ most éli meg saját monoteizmusának kizárólagosságörületét. De nagy piros pont jár a szerző-

nek azért is, hogy az iszlamista monoteizmus elvakultsága mellett az európai-amerikai „egy az igazság” illúzióját, a *fejlett világ monoteizmusának bűnét* is észrevette.

Mondom: Huntington még nem lehetett tanúja a Közel-Kelet (és a távol-keleti muszlim közösségek) *állandó* radikalizálódásának, annak, hogy egyik gyilkos frakció uralmát egy még véresebb szélsőség váltja fel. Bár a Muszlim Testvériség hatvanas évekbeli (egyiptomi, algériai) mozgalmával kapcsolatban már jelezte a „hitetlenek” elleni küzdelem vérszomjas változatának jövőjét. De valljuk be, keveset tudott a muszlim világ és az iszlám ezernyi tagolódásáról. Nem ismerte ki magát az iszlám vallás belső megosztottságában – talán csak a síita–szunnita ellentétet látta, de hogy ezen kívül és ezen belül miképp kapnak erőre egyre radikálisabb vallási mozgalmak, pl. az alaviták, arról fogalma sem volt. Hozzátenném: 1990-ben vagy akár az iraki invázió idején (Bush: 2003) kinek volt *pontos* ideológiatérképe az iszlám világról meg arról, hogy a demokrácia „bevezetése” hajmeresztő ostobaság? Néhány tudósnak, akikre senki sem hallgatott. E vakság következményeit máig szenvedjük: lásd az IS szíriai-iraki vérengzéseit. Amerika ma sem tudja eldönteni, hogy az Iszlám Állam ellen e térségben kivel (melyik frakcióval) lehetne szövetségre lépni. Ez a bizonytalanság is kedvezett az IS térhódításának, a kivégzések médiauralmának, ami viszont berobbantotta a menekültáradatot... Nem folytatom.

De van itt még valami, amit Huntington megsejtett: az újjászületés, az iszlám civilizáció kezdettől fogva *autoriter alaprajzra* épült: a családban (patriarchális családmodell, a nők elnyomása) éppúgy, mint a kormányzásban: diktátorok nélkül

szétesnek az arab államalakulatok. Itt is érvényesült a sikermodell: nevezetesen a *soft power* (vallás, civilizatorikus társadalomformálás) és *hard power* (véres diktatúra, kisebbségek elnyomása, emberi jogok kikapcsolása) egysége. „A lágy hatalom csak akkor hatalom, ha a kemény hatalom talapzatán nyugszik. A kemény gazdasági és katonai hatalom növekedésével fokozott magabiztosságot, arroganciát és a saját kultúra magasabbrendűségébe vetett hitet teremtet.” (138. o.) Diktatúra nélkül nem megy az „arab ébredés”. Ez utóbbi szlogent már én mondom, Huntington csak annyit látott, hogy az iszlám mint civilizációs forma inherensen hordja magában az autoriter – diktatórikus – be rendezkedés kizárólagosságát. Ez a jóslata is bevált: Szaddám Huszein véreskezű diktátor volt, pusztította az országa kisebbségeit (gázháború) – mégis: Irak e diktatúra alatt *működő* ország volt. Sőt: a nép elfogadta, „az arab és más muzulmánok egyetértettek abban, hogy Szaddám Huszein véreskezű zsarnok, ám... ő mégiscsak a mi véreskezű zsarnokunk.” (422. o.) Eltávolítása amerikai térfélen az öbölháború nagy sikerének számított: maga volt a demokrácia győzelme. Ma már tudjuk, hogy a diktatúra felszámolása ká-

oszba sodorta az országot. Ugyanez történt Kadhafi kiiktatása után: ez a terrorista-diktátor féken tudta tartani országa törzsi ellentéteit, nem beszélve arról, hogy számos modernizációs intézményt is hozott (pl. vízellátás megreformálása), viszont eltávolítása elszabadította az anarchiát, valamint közprédává tette az országban felhalmozott fegyverarzenált: az *Islam State* és egyéb terroriszervezetek innen kapják muniójuk nagy részét. Diktatúrákra következett az anarchikus terrorfajták eskalációja.

Röviden: Huntington 1993-ban csak annyit látott, hogy az „arab újjászületés” a jövő nagy konfliktusgenerátora lesz. Maradjunk annyiban, hogy ez a „jóslata” nagyon is bejött. Aztán az újjászületésből „arab tavasz” lett, amit a Nyugat igencsak félreértett: demokráciáért folyó harcnak vélte, közben épp ezzel indult a terroristák második-harmadik hullámának elszabadulása. Az „arab tavaszról” pedig az Iszlám Állam minden korábbinál véresebb rohamcsapata lett. Összefoglalva: mindezt sejtette, a többitől, e véres szappanopera mozgatóiról, az arab világon belüli ellentétekről, szövetések formációiról és a terror eskalációjának megállíthatatlanságáról fogalma sem lehetett.

